

VIII.

MAGYAR TUDOMÁNY NAPJA 2002.

A MAB a Magyar Tudomány Napja tiszteletére „Bolyai a matematikus” címmel rendezett emlékülést Bolyai János születésének 200. évfordulója alkalmából. Az ünnepségen Marosi Ernő, az MTA alelnöke és Kozák Imre MAB-elnök köszöntötte a vendégeket. Az emlékülést a MAB Matematikai-Fizikai Szakbizottsága rendezte. Az ünnepséghez kapcsolódóan tekinthették meg az érdeklődők a Miskolci Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár gyűjteményéből a Bolyai évforduló tiszteletére rendezett könyvkiállítást.

Az idén is sor került kitüntetések átadására.

Kiemelkedő és eredményes tudományos tevékenységük elismeréseként

MAB Emlékérmeket vehetett át:

Újszászy László a MAB tudományos titkára, osztályvezető főorvos
Semmelweis Kórház I. sz. Belgyógyászati Osztálya

Kitüntető Tudományos Díjat kapott:

Besenyey Lajos a Miskolci Egyetem rektora
Károly Gyula a MAB Kohászati Szakbizottságának elnöke,
egyetemi tanár, ME Vaskohászattani Tanszék.
Pócs Tamás az MTA rendes tagja, Eszterházy Károly Főiskola

Eddigi kiemelkedő kutatómunkájuk elismeréseként az alábbi fiatal kutatók részesültek Tudományos Díjban:

Csehné Báder Enikő laborvezető, ZF Hungária Kft. (Eger)
Janiga Gábor egyetemi tanársegéd, ME Áramlás- és Hőtechnikai
Gépek Tanszék.

Kiss Noémi	egyetemi tanársegéd, ME Összehasonlító Irodalomtörténeti és Művészettörténeti Tanszék.
Kovács Balázs	egyetemi docens, ME Hidrogeológiai Mérnökgeológiai Tanszék.
Magyari Enikő	muzeológus, Mátra Múzeum (Gyöngyös)
Mertinger Valéria	egyetemi docens, ME Fémteni Tanszék.
Nagy György	főiskolai tanársegéd, ME Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar (Sárospatak)
Róth Erika	egyetemi docens, ME Büntető Eljárásjogi és Büntetésvégrehajtási Jogi Tanszék.
Schwendtner Tibor	egyetemi adjunktus, ME Filozófiatörténeti Tanszék.
Süttő Szilárd	egyetemi adjunktus, ME Magyar Középkori Kora Újkori és a Történelem Segéttudományai Tanszék.
Szegedi Krisztina	egyetemi adjunktus, ME Üzleti Vállalkozási Tanszék.
Taralik Krisztina	egyetemi adjunktus, SZIE Gazdálkodási és Mezőgazdasági Főiskolai Kar (Gyöngyös)

A korábbi évek kitüntetettjei:

MAB Emlékérem:

1996. Terplán Zénó
Zambó János

1997. -

1998. Czibere Tibor

1999. -

2000. Berényi Dénes
Kovács Jenő

2001. Kovács Ferenc

Kitüntető Tudományos Díj:

1997. Szabadfalvi József
Velkey László
Czibere Tibor

1998. Petneki Áron
Túry Ferenc
Páczelt István

1999. Kabdebó Lóránt
Fehér Alajos
Tarján Iván

2000. Szintay István
Lakatos István
Takács Sándor

2001. Bessenyei József
Bócsa Iván
Patkó Gyula

Tudományos Díj:

<u>1998.</u>	Bertóti Edgár	ME Mechanikai Tanszék
	Kaptay György	ME Fizikai-Kémiai Tanszék
	Naár Zoltán	EKF Növénytani Tanszék
	Radeleczki Sándor	ME Matematikai Intézet
	Szabó Béla	ME Római Jogi Tanszék
	Szűcs Péter	ME Bányamérnöki Kar
	Takács István	Semmelweis Kórház II. Bel.
	Veresné Somosi Mariann	ME Gazdaságtudományi Kar
<u>1999.</u>	Bányainé Tóth Ágota	ME Gépészmérnöki Kar
	Csutorás Csaba	EKF
	Kis Márta	Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet
	Magda Róbert	SZIE Mezőgazdasági Főiskolai Kar
	Paulovics Anita	ME Állam- és Jogtudományi Kar
	Sefcsik Mónika	ME Kohómérnöki Kar
<u>2000.</u>	Bukszár József	ME Gépészmérnöki Kar
	Fazekas Csaba	ME Bölcsészettudományi Kar
	Fodor László	ME Állam- és Jogtudományi Kar
	Fülöp Tibor	ME Gépészmérnöki Kar
	Helgertné Szabó Ilona	SZIE Gazdálkodási és Mezőgazdasági Főiskolai Kar
	Marschall Marianna	EKF Növénytani Tanszék
	Palotás Árpád Bence	ME Anyag- és Kohómérnöki Kar
	Pelczné Gáll Ildikó	ME Gazdaságtudományi Kar
<u>2001.</u>	Ambrus Gergely	ME Bölcsészettudományi Kar
	Deák Csaba	ME Gazdaságtudományi Kar,
	Dedák István	SZIE Gazdálkodási és Mezőgazdasági Főiskolai Kar

Dulai Sándor	Eszterházy Károly Főiskola
Hoffmann Miklós	Eszterházy Károly Főiskola
Horváth Zita	ME Bölcsészettudományi Kar
Kékesi Tamás	ME Anyag és Kohómérnöki Kar
Kovács Mária	ME Bölcsészettudományi Kar
Siménfalvi Zoltán	ME Gépészmérnöki Kar
Szabó István	ME Állam-és Jogtudományi Kar
Szabó Zsolt Gábor	B.-A.-Z. Megyei Kórház

IX.

BOLYAI JÁNOS

Kozák Imre

Elhangzott a Magyar Tudomány Napja 2002 alkalmából

a MAB Székházban november 5-én

Bolyai János a fiú és Bolyai Farkas az apa élete és pályája szorosan kötődik egymáshoz, hasonlóan Bolyai János és Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij a nemeuklideszi (abszolút) geometria két megalkotójának neve.

Megemlékezésemet Bolyai Jánosról - az előzőek miatt is - idézetekkel kezdem:

1. Dávid Lajos: A KÉT BOLYAI ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA, második bővített, kiadás, Budapest, 1979, Gondolat Könyvkiadó (Első kiadás: 1923)

"Bolyai János és Farkas két hatalmas és boldogtalan lángelmék voltak"

2. Alexits György: BOLYAI JÁNOS VILÁGA, Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó
A Bolyai-Lobacsevszkij-féle abszolút geometria elsőbbségi problémájához:

"...az elsőbbség kérdését még felvetni sem helyes ... mindketten teljesen egyenrangú felfedezői a nemeuklideszi geometriának ..."

3. Prékopa András: BOLYAI JÁNOS FORRADALMA, Prékopa András az MTA rendes tagja a „Természet Világa” folyóirat három egymás utáni, a 2002. júliusi, augusztusi, szeptemberi számaiban értékelte Bolyai János tudományos teljesítményét.

Többek között a következőket írja: A XIX. század elejére

"Megérett az idő a párhuzamossági axióma tisztázására. A tudományos világ egy elegáns bizonyítást várt arra, hogy valaki ezt levezeti a többi axiómából, ám nem ez történt. Az újkor matematika-történetének legnagyobb fejezete következett be, amelynek során bebizonyosodott, hogy amit a túlnyomó többség várt az lehetetlen. Az áttörés a magyar Bolyai János és az orosz Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij munkája eredményeként született meg. ... Bolyai és Lobacsevszkij kidolgozta és

szisztematikusan felépítette a hiperbolikus geometriát, amely egyben az első nemeuklideszi geometria volt."

Egy másik helyen pedig:

"A matematika történetében a nemeuklideszi geometria lett az első olyan ellentmondásmentes, zárt logikai rendszer, mely nincs közvetlen kapcsolatban a valósággal. Megalkotása a fizikai valóságból indult ki, ám önálló matematikai elméletté vált. Ezzel nem az következett be, hogy alkalmazhatatlanná vált volna, hanem éppen ellenkezőleg, lehetővé vált, hogy matematikusok, fizikusok, számítástechnikusok és mások felhasználják, alkalmazzák a problémák nagy sokaságára."

És az előző gondolatok kiegészítéseként:

"A matematika módszere ... abban áll, hogy a valóságos objektumokat matematikai objektumokkal helyettesítjük, modellt alkotunk, és azon belül oldjuk meg a matematikai problémákat. A valósághoz azonban vissza kell térnünk. ... Az axiomatikus gondolkodás és feladatmegoldás a tudományt alkalmazók mindennapi kenyerévé vált."

Az elég messze vezető gondolatok és idézetek után térjünk vissza Bolyai Jánoshoz és apjához, Bolyai Farkashoz. Először lássuk a főbb életrajzi adatokat és helyszíneket.

Életrajzi adatok:

Bolyai Farkas:

született: 1775. február 9-én Bolyán, meghalt 1856. február 20-án Marosvásárhelyen

1796-1799 egyetemi tanulmányokat folytat Göttingenben,

ugyanitt tanult 1795-1798 között a nagy német matematikus, Carl Friedrich Gauss (1777-1855)

1804-1851 a Marosvásárhelyi Református Kollégium matematika, fizika, kémia professzora, polihisztor

Bolyai Farkas és Gauss Göttingenben egy életre szóló barátságot kötött

Bolyai János:

született: 1802. december 15-én Kolozsvárott, meghalt: 1860. január 27-én
Marosvásárhelyen

1818-23 bécsi hadmérnöki akadémia

1823-33 hadmérnök: Temesvár, Arad, Nagyvárad, Szeged, Lemberg, Olmütz

1833. június 15. mérnökkari kapitányként saját kérésére megvált a hadseregtől

1833 Marosvásárhely, 1834- Domáld (Orbán Rozáliával), 1846- Marosvásárhely

1852 elhagyja feleségét és gyerekeit, magányos

Helyszínek:

BOLYA: Erdély, Nagy-Küküllő vármegye, Nagyszebentől É-ra, kb. 40 km-re,
Bolyai Gáspár, Bolyai Farkas apja öröksége

DOMÁLD: Erdély, Kis-Küküllő vármegye, Marosvásárhelytől D-re, kb. 45 km-re,
Bolyai Gáspár felesége Pávai Vajna Krisztina, Bolyai Farkas anyja öröksége
Erdély akkoriban önálló nagyfejedelemség volt a Habsburgok uralma alatt.

A párhuzamossági axióma:

V. euklideszi posztulátum, Bolyainál XI. axióma:

A síkban, adott egyeneshez egy rajta kívül fekvő ponton át egy és csakis egy párhuzamos húzható.

Euklideszi értelmezés a párhuzamos egyenesekre:

- egy síkban vannak, és ha mindkét irányba meghosszabbítjuk ezeket a végtelenségig, nem metszik egymást,
- ha az egyeneseknek egy transzvezális egyenessel bezárt szögeik egyenlők, akkor ezek párhuzamosak.

A párhuzamossági axióma tapasztalati úton nem ellenőrizhető, mivel nem tudunk megrajzolni végtelenbe nyúló egyeneseket. Erős volt a nézet, hogy az V. posztulátum (XI. axióma) a többi axiómából levezethető.

Bolyai Farkas életét a párhuzamossági axióma bizonyítására tette fel, azaz arra, hogy ez a többi axiómából levezethető. Amint tudjuk ez nem lehetséges. A sok eredménytelen próbálkozás lemondással és reménytelenséggel töltötte el. 1820.

április 4-én ezt írta fiának Bolyai Jánosnak Bécsbe, aki ott a hadmérnöki akadémián tanult:

"Soha nem lesz a szegény emberi nemnek semmije tökéletes tiszta, a geometria se."

"Az istenre kérlek! Hagyd békét a paralelákknak, úgy irtózz tőle, mint akármitsoda feslett társalkodástól, éppen úgy megfoszthat (mint engem) minden idődtől, egésségedtől, tsendességedtől, s egész életed boldogságától. Az a feneketlen sötétség talán ezer Newtoni óriás tornyokat elnyél - soha nem világosodik meg a földön - ..."

Bolyai János azonban nem hallgatott apja féltő, óvó szavaira és egyre szenvedélyesebben kutatta a párhuzamosok elméletét. Indirekt módon is okoskodott: mi következne abból, ha nem állna az V. posztulátum? Nyilván, ha valami ellentmondás következne, akkor ez bizonyítaná a szóban forgó posztulátumot. Ellentmondás nem következett, bár különös, szokatlan geometriai tételek adódtak. Ezek rendszere egy ún. nemeuklideszi geometria. Ezekről az eredményeiről írta nevezetes 1823. november 3-i levelében:

„...A feltételem már áll, hogy mihelyt rendbe szedem, elkészítem, s mód lesz, a paralellákról egy munkát adok ki; ebben a pillanatban nincs kitalálva, de az az út, amelyen mentem, tsaknem bizonyosan ígérte a tziel elérését, ha egyébiránt lehetséges; nints meg, de olyan felséges dolgokat hoztam ki, hogy magam elámultam, s örökös kár volna elveszni; ha meglátja Édes Apám megesméri; most többet nem mondhatok, tsak annyit: hogy semmiből egy új más világot teremtettem; mind az, valamint eddig küldöttem, tsak kártyaház a toronyhoz képest."

Ekkor Bolyai János még nincs 22 éves és alhadnagy a temesvári erődítési igazgatóságon.

Ám Bolyai János tovább megy, legkésőbb 1825-ben egy általánosabb geometriát épít fel, olyant, amelyben mellőzi - se nem állítja, se nem tagadja - az V. posztulátumot. Megalkotta tehát az abszolút geometriát, amely nem tételezi fel, de nem is tagadja az V. posztulátumot, és a hiperbolikus geometriát, amely azt tételezi fel, hogy a síkban egy adott egyeneshez egy rajta kívül fekvő ponton át végtelen sok párhuzamos húzható.

Elméletének német nyelvű kidolgozását 1826 első felében átadta volt mérnök akadémiai matematika tanárának. Sajnos ez az értekezés nem maradt fenn.

Apja tanácsára megírta elméletét latin nyelven is azzal a szándékkal, hogy azt az apa több mint húsz évig készített nagy munkájához, a "Tentamen"-hez csatolja, mint annak Függetlenségét, azaz Appendixét. Bolyai Farkas 1831-ben előre kiszedette és külön füzetben kiadta fia latin nyelvű értekezését. A füzetből egy példányt - János kérésére - nyomban megküldött Gaussnak. Gauss 1832. március 6-n reagált a neki másodszor is megküldött munkára:

"Most valamit a fiad munkájáról. Ha azzal kezdem, hogy nem szabad dicsérnem: bizonyosan meghökkensz egy pillanatra. Mászt azonban nem tehetek, ha dicsérném, magamat dicsérném, mivel a mű egész tartalma, az út, amit fiad követ és az eredmények, amelyekre jutott, majdnem végig megegyeznek részben már 30-35 év óta folytatott elmélkedéseimmel. Valóban a dolog nagyon meglepett. Szándékomban volt, hogy idevágó munkásságomból, melyből egyébiránt csak keveset vettem papírosra, életemben semmit sem bocsátok nyilvánosságra. A legtöbb embernek nincs is meg a kellő érzéke az iránt, amin ez a dolog megfordul. ... Ellenben szándékom volt, hogy idővel mindent úgy írjak meg, hogy legalább ne pusztuljon el majd velem együtt. Nagyon meglepett tehát, hogy e fáradság most már fölösleges, és nagyon örvendek, hogy éppen régi barátom fia előzött meg ilyen csodálatos módon. ... arra kérlek, hogy őt részemről szívélyesen üdvözöld és biztosítsd különös nagyrabecsüléséről."

Közben Lobacsevszkij (1793-1856) lengyel származású oroszországi matematikus, a Kazanyi Egyetem matematika professzora, azidőben rektora, 1829-30-ban a Kazanyi Hírmondóban orosz nyelven közreadta a nemeuklideszi geometriájáról szóló publikációit. Később, 1840-ben munkássága "Geometrische Untersuchungen zur Parallellinien" címmel német nyelven is megjelent Berlinben.

De térjünk vissza a Bolyaiakhoz.

Bolyai Farkas "Tentamen"-jének I. kiadása 1832-, 1833-ban jelent meg Marosvásárhelyen. Teljesebb címe:

"Tentamen juventutem studiosam matheseos purae, elementaris ac sublimioris, methodo intuitiva evidenciatque huic propria, introducendi. Tomus primus, 1832. Tomus secundus, 1833."

Az első kötet melléklete az "Appendix", teljesebb nevén: "Appendix prima scientia spatii, a veritate aut falsitate axiomatis XI-mi Euclidean (a priori haud unquam

decidenda) independens; atque at casum falsitatis quadratura circuli geometrica", magyarul, a ma szokásos fordításban: "A tér abszolút igaz tudománya: függetlenül Euklidesz XI. (a priori soha el nem dönthető) axiómájának igaz vagy nem igaz voltától; Hozzácsatolva nem igaz esetben a kör geometriai négyszögesítése."

A "Tentamen" II. kiadása a Magyar Tudományos Akadémiához kötődik. Az első kötet 1897-ben jelent meg, szerkesztők: Julius König (Köng Gyula) és Mauritius Réthy (Réthy Mór), a második kötet 1904-ben, szerkesztők: Josephus Kürschák (Kürschák József), Mauritius Réthy (Réthy Mór) és Béla Tötössy de Zepetnek (Tötössy Béla). A második kötet két részből áll: az első rész a szöveget, a második rész az ábrákat tartalmazza. Az "Appendix" a II. kiadásban a második kötetnek, az első résznek volt a Függeléke.

Az "Appendix" 1907-ben külön is kiadásra kerül Marosvásárhelyen "Appendix, Facsimile Editio Prima" címmel.

Az "Appendix" sorsa

A Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia akkori neve) Bolyai Farkast egy 1830-ban megjelent magyar nyelvű "Aritmethica eleje" című könyve alapján 1832-ben levelező tagjává választotta a Természettudományi Osztályba. További elismerés alapjául azonban sem a latin nyelvű "Tentamen" sem az ugyancsak latin nyelvű "Appendix" és így maga Bolyai János sem jöhetett szóba, hiszen az 1827. évi XI. törvénycikk "A hazai nyelv művelésére felállítandó tudós társaságról vagy Magyar Akadémiáról" rendelkezett: "A karok és rendek gondoskodása a hazai nyelvnek nem csak terjesztésére, hanem a tudományok és művészetek minden nemében leendő kiművelésére irányulván, [u336] szent felségének jóváhagyásával határozottatik: 1.§. Hogy a magyar tudós társaság vagy Magyar Akadémia ..." Más szóval, latin nyelvű munkák alkotói nem voltak hivatottak akadémiai tagságra.

Bolyai Farkas 1832-ben a "Tentamen"-t megküldte a Magyar Tudós Társaságnak, ám az hosszú ideig a könyvtár polcain porosodott.

Bolyai János felfedezésének és elismerésének a története külföldön kezdődött. 1855-ben meghalt Gauss és hagyatékában megtalálták Bolyai és Lobacsevszkij

műveit és Gauss leveleit. Az első, nyomtatásban is megjelent elismerő szavak egy drezdai matematikus, R. Baltzer *Elemente der Mathematik* című, 1866-ban megjelent könyvében találhatók.

G. J. Hoüel, Bordeaux-i matematika-történész először részleteket közöl egy füzetében, majd 1867-ben a teljes "Appendix"-et lefordítja franciára. Az olasz E. Beltrami cikke 1867-ben modellt ad a nemeklidieszi geometria számára (a pszeudo-szférán lokálisan érvényes a Bolyai-féle geometria). 1868-ban G. Battaglini lefordítja az "Appendix"-et olaszra.

Schmidt Ferenc temesvári, majd budapesti építész, aki egész életében - 1901-ben bekövetkezett haláláig - ápolta a Bolyaiak emlékét, 1868-ban két cikket is írt a két Bolyai életéről. A Bolyai hagyatékot a marosvásárhelyi református főtanoda 1869-ben Pestre szállította és felbontatlan állapotban az Akadémiai Levéltárába került. A Magyar Tudományos Akadémia csak 1871-ben hozott határozatot a Bolyai hagyaték átvizsgálására hivatott bizottság megalakításáról, de a kéziratos hagyaték feldolgozása csak vontatottan haladt.

A magyar tudós társadalom figyelmét a lényegében idegenek hívják fel Bolyai Jánosra. 1869-ben Baldassore Bouncompagni herceg, tudománytörténész levelet ír báró Eötvös Józsefnek, a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnökének, kultuszminiszternek. Nem érdektelen a levél, amelyben Eötvös József hírt ad fiának Lorándnak Bouncompagni leveléről. "A napokban levelet kaptam a római akadémia matematikus osztálya elnökétől, amelynek örültem és elszomorodtam egyszerre, s melynek tartalmáról most sem tudom, büszkék legyünk-e reá vagy piruljunk. Az elnök tudósít, hogy ugyanezen postával Bolyai Jánosnak és Farkasnak Rómában kijött olasz bibliográfiáját küldi, hozzá egy-egy Párizsban és Bordeaux-ban kijött bibliografikus ismertetést, melyhez Bolyai Jánosnak a paralellák teoriájáról írt kisebb munkája szintén fordításban csatoltatott. Ezen munka 834-ben jött ki, s állítólag, a római tudósnak nézete szerint, a legnagyobb, mi a matematika körében e század alatt történt. Bolyai munkáját csak Gauss ismerte, kivel Bolyai János apja, Farkas a dolgozatot közlé. ... Csak Gauss korrespondenciájából, mely 59-ben kiadatott, lettek figyelmesek a tudósok Bolyaira, s miután róla egy mérnök ismerőse által cikk jelent meg Grunertben, nagy nehézséggel megszereztek egy példányt, mely most olasz és francia fordításban megjelent, és a legnagyobb szenzációt

csinálja a matematikusok között. Buoncompagni csak azért fordult hozzám, mert biztos tudomást szerezvén, hogy a két Bolyai írományai Marosvásárhelyen vannak, három év óta mind ő, mind a Bordeaux-i és párizsi akadémiák tízszer írtak a marosvásárhelyi kollégiumhoz, de még válasz sem kaphattak ... És azon ember soha nem volt akadémikus, Erdélyben félbolondnak tartották, s míg Gauss vele éveken át levelezett, Ausztriában mint genie-hadnagy penziáltatott; s ha örülünk hogy nagy matematikust adtunk a világnak: lehet-e nagyobb bizonyossága barbarizmusunknak."

A háttérben Houël állt.

A Magyar Tudományos Akadémia 1870-ben bizottságot hoz létre a Bolyai iratok megvizsgálására, 1887-ben elhatározza, hogy a "Tentamen"-t "új, a szerzőhöz méltó" kiadásba megjelenteti. Így jött létre 10 évvel később az első kötet 1897-i és a második kötet 1904-i kiadása.

Sorra következtek 1868 után az "Appendix" további fordításai:

- J. Frischauf, 1872, Leipzig, Teubner, Absolute Geometrie nach Johann Bolyai, németül,
- G. B. Halsted, 1891-ben, angolul,
- 1894-ben japánul,
- végre 1897-ben magyarul, kétféleképpen is; az egyiket a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával a Matematikai és Fizikai Társulat adja ki Rados Ignác fordításában, a másik kiadást ugyancsak a Magyar Tudományos Akadémia támogatása mellett Schmidt Ferenc és Müller Pál teszi lehetővé. Utóbbi kiadás tartalmazza Bolyai János latin szövegét, Suták József magyar fordítását és Schmidt Ferenc által a két Bolyairól írott életrajzot (a kiadás címe: Scientia Spatii absolute vera, magyarul: A tér abszolút igaz tudománya),
- továbbá 1912-ben eszperantóul,
- és Petronievics fordításában, 1928-ban, szerbül.

A német Stäckel Pál egy nagyobb tanulmányát a két Bolyairól a Teubner, Leipzig adja ki 1913-ban. Magyarra Rados Ignác fordítja és a Magyar Tudományos Akadémia adja ki két kötetben "Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai" címmel 1914-ben.

A második világháború előtti Bolyai-irodalom jelentős alkotása Dávid Lajos matematikusnak a már említett "A két Bolyai élete és munkássága" című, először 1923-ban megjelent könyve. A második, Sarlóska Ernő, Dávid Péter és ifj. Gazda István tanulmányaival bővített kiadás dátuma 1979. Figyelemre méltó Springer (Sályi) István a Miskolci Egyetem későbbi mechanika professzora, az egyetem rektora doktori értekezése is, amelyet a debreceni Tudományegyetemen nyújtott be és védett meg "Bolyai János geometriai axiomatikájának kiegészítés" címmel. Megjelent 1927-ben 106 oldal terjedelemben. Az értekezés célkitűzését a bevezető így foglalja össze: "Bolyai János abszolút geometriáját hallgatólagosan a párhuzamossági alaptételtől független euklidesi alaptételekre építette fel. De már egy-két évvel az Appendix megjelenése után foglalkozott azzal a tervvel, hogy az Appendixet kiegészíti egy, az abszolút geometriához illeszkedő alaptételrendszerrel. A terv kivitele azonban sokáig késett. Csak 1850 táján fogott hozzá térelméletének (Raumlehre) kidolgozásához, befejezni már nem tudta. ... Bolyai János alaptételeit - egynek kivételével – változatlanul, vagy csekély módosítással megtartottam. Ezt az alaptételrendszert aztán kiegészítettem."

Ugyancsak figyelemre méltó Kiss Elemér "Matematikai kincsek Bolyai János kéziratos hagyatékából", Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó munkája, amelyben Bolyai Jánosnak az "Appendixen" túlmutató, nem ismert eredményeiről ad számot. A kolozsvári egyetem - 1872-es megnyitása után - rögtön a Bolyai tradíció hű ápolójává vált és Kolozsvár a Bolyai-kultusz fellegvára lett. Az egyetem Bolyai János születésének 100. évfordulója alkalmából 1903 januárjában nagyszabású ünnepséget szervezett, amelyre meghívta a Magyar Tudományos Akadémiát is.

Maga a Magyar Tudományos Akadémia 1902-ben, Bolyai János születésének 100. évfordulója alkalmából, Eötvös Loránd kezdeményezésére, Szily Kálmán indítványára elhatározta, hogy a nagy tudós Bolyai János és atyja és tanítója Bolyai Farkas emlékére 1905-től kezdve és utána minden ötödik évben, bárhol és bármilyen nyelven megjelent, legkiválóbb matematikai vagy fizikai munka szerzőjét "Bolyai jutalommal" (Bolyai-díjjal) tünteti ki. Értéke 10 000 korona volt. A díjat 1905-ben Henry Poincare, 1910-ben David Hilbert kapta.

A sorozat az első világháborúban megszakadt és a Magyar Tudományos Akadémia csak 1994-ben újítja fel, értéke 25 000 § . A felújított díjat első alkalommal 2000. november 4-én Saharon Selah matematikus vehette át.

1997. november 3-án a Magyar Tudomány Napjának első ünnepe alkalmából jelentették be a Bolyai János alkotói díj alapítását. A díjat olyan tudós kaphatja, aki munkásságával előbbre viszi a világot. A felajánlást Somody Imre tette. A díjat 2000-ben Freund Tamás neurobiológus, 2002-ben Roska Tamás villamosmérnök kapta, mindketten akadémikusok.

A Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János születésének 150., 175., 190. évfordulójáról emlékülésekkel emlékezett meg, ez év június 24-én a 200. évforduló tiszteletére "Bolyai-Nap"-ot tartott és a Magyar Tudomány Napja 2002 alkalmából rendezett november 4-i ünnepi ülésén tudományos előadással adózott Bolyai János emlékének.

Marosvásárhelyen a Polgármesteri Hivatal kezdeményezésére a 2002-es évet Bolyai-Évnek hirdették meg. A Bolyai-Év keretében 15 rendezvényt szerveztek, illetve szerveznek.

A nagyon kiterjedt Bolyai irodalomról áttekintő képet ad Dávid Lajos már kétszer is említett "A két Bolyai élete és munkássága" című 1979-es második, bővített kiadása, továbbá Dániel Gáborné "Az igazságot ... határtalanul szerettem" című annotált ajánló bibliográfiája, amelyet Bolyai János nevezetes temesvári levelének 175. évfordulója alkalmából adott ki 1998-ban a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola.

Dániel Gáborné munkája közli a Bolyaiak egészen 1276-ig visszavezethető családfáját is. A családfában Bolyai János az "Appendix" megalkotója az V. János. Az ő fia volt Bolyai Dénes (1837-1913), Bolyai Dénes fia volt VI. János (1907-1971), aki a román katonai szolgálatból menekülve átszökött Magyarországra. A VII. János, az "Appendix" megalkotójának dédunokája 1945-ben született, bányász-vájár lett és ma is él Edelényben. A VIII. János születésének dátuma 1970, a IX. Jánosé 1995.

Végezetül engedjék meg, hogy önkényes, nem rendszerezett válogatásban felsoroljak néhány eddig nem említett nevet, akik szerzői, közreműködői voltak Bolyaikkal foglalkozó könyveknek, tanulmányoknak, cikkeknek:

Babits Mihály, Beke Manó, Benedek Elek, Benkő Samu, Berzeviczy Albert, Császár Ákos, Eötvös Lorand, Kárteszi Ferenc, Németh László, Rényi Alfréd, Staar Gyula, Szász Pál, Szily Kálmán, Szőkefalvy Nagy Béla, Vekerdi László, Weszely Tibor.

A MAB a Magyar Tudomány Napja 2002 alkalmából Bolyai János születésének 200. évfordulója tiszteletére Székházában szakmai előadásokat szervezett és a Miskolci Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár anyagából könyvkiállítást rendezett. Utóbbiban megtalálhatók pl. a "Tentamen" teljes második kiadása, az "Appendix" német, angol és mindkét 1897-es magyar fordítása, továbbá Stäckel Pál kétkötetes magyarra fordított műve. A válogatás Nagy Gábor könyvtáros munkája.

A szakmai előadások előtt részletek hangzottak el Németh László: A Két Bolyai című drámájából Kulcsár Imre és Lukács Gábor a Miskolci Nemzeti Színház színművészeinek tolmácsolásában. A teljes drámát 1961-ben a Budapesti Katona József Színház mutatta be Várkonyi Zoltán rendezésében, Bolyai Farkas - Básti Lajos és Bolyai János - Kálmán György szereposztásban. Az elhangzott részletek Bolyai Farkas az apa és Bolyai János a fiú kapcsolatára, a közöttük kialakult feszült viszonyra mutatnak rá művészi eszközökkel. A dráma helyszíne: Marosvásárhely, Bolyai Farkas háza, időpontja: 1833, a "Tentamen" második kötetének megjelenésekor, Gaussnak a neki megküldött "Apendix"-re írott levele után egy évvel, közvetlenül Bolyai Jánosnak a hadseregtől történt megválása után.

X.

KÖNYVKIÁLLÍTÁS

BOLYAI JÁNOS SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJA TISZTELETÉRE

A MISKOLCI AKADÉMIAI BIZOTTSÁG SZÉKHÁZÁBAN

A MISKOLCI EGYETEM KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR ANYAGÁBÓL

Válogatta: Nagy Gábor könyvtáros

BOLYAI de BOLYA, Wolfgangi: Tentamen. Editio Secunda. Tomus I. *Budapest, 1897, Akadémiai Kiadó, 679 p.*

BOLYAI de BOLYA, Wolfgangi: Tentamen. Editio Secunda. Tomus II. Pars Prima. Textus. *Budapest, 1904, Akadémiai Kiadó, 437 p.*

BOLYAI de BOLYA, Wolfgangi: Tentamen. Editio Secunda. Tomus II. Pars Secunda. Figurae. *Budapest, 1904, Akadémiai Kiadó, Tab. LXXV + VII.*

BOLYAI, Johanne: Appendix. Facsimile Editio Prima. *Maros-vásárhely, 1907, 26 p.*

BOLYAI, Johann: Absolute Geometrie. Fordította J. Frischauf. *Lepzig, 1872, Teubner, 90 p.*

FARKAS Gyula: A Bolyai-féle algoritmus. *Budapest, 1881, Akadémiai Kiadó, 8 p.*

BOLYAI BOLYAI János: A térnek absolut igaz tudománya. Fordította: Rados Ignác. *Budapest, 1897, Matematikai és Fizikai Társulat, 150-192 p.*

BOLYAI BOLYAI János: A tér absolut igaz tudománya. Fordította: Suták József. *Budapest, 1897, Schmidt Ferenc kiadása, 143 p.*

BOLYAI, John: The science absolute of space. Fordította: G. B. Halsted. *Austin (Texas), 1896, 4. kiadás. 71 p.*

STÄCKEL, Pál: Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai. 1. rész. Fordította: Rados Ignác. *Budapest, 1914, Akadémiai Kiadó, 288 p.*

STÄCKEL, Pál: Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai. 2. rész. Fordította: Rados Ignác. *Budapest, 1914, Akadémiai Kiadó, 295 p.*

- DÁVID Lajos: A két Bolyai élete és munkássága. *Második bővített kiadás, Budapest, 1979, Gondolat Könyvkiadó, 431 p.*
- SPRINGER István: Bolyai János geometriai axiomatikájának kiegészítése. *Budapest, 1927, 106 p.*
- BOLYAI, János: Appendix. Prilozsenie. *Moszkva-Leningrád, 1950, Goszud. Izdat., 234 p.*
- BOLYAI János: Appendix. *Budapest, 1952, Akadémiai Kiadó, 234 p.*
- BENKŐ Samu: Bolyai János vallomásai. *Bukarest, 1968, Irodalmi Könyvkiadó, 275 p.*
- Bolyai levelek. Válogatta: Benkő Samu. *Bukarest, 1975, Kritérion Könyvkiadó, 315 p.*
- ALEXITS György: Bolyai János világa. *Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 169 p.*
- SZÉNÁSSY Barna: Bolyai János. *Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó, 196 p.*
- WESZELY Tibor: Bolyai János matematikai munkássága. *Bukarest, 1981, Kritérion Könyvkiadó, 382 p.*
- BOLYAI János: Appendix. A tér tudománya. *Budapest, 1973, Akadémiai Kiadó, 211 p.*
- BOLYAI János: Appendix, the theory of space. *Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó, 238 p.*
- DÁVID Lajos: Bolyai-geometria az Appendix alapján. *Hasonmás kiadás, 1991, Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola, 192 p.*
- KISS Elemér: Matematikai kincsek Bolyai János kéziratok hagyatékából. *Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 214 p.*
- WESZELY Tibor: Bolyai János. *Budapest, 2002, Vince Kiadó, 232 p.*
- TÓTH Imre: Béctől Temesvárig: Bolyai János útja a nemeuklideszi forradalom felé. *Budapest, 2002, Tipotex Kiadó, 123 p.*

XI.

MEGEMLEKEZÉS

TERPLÁN ZÉNÓ

1921-2002

(Megjelent a Magyar Tudomány 6. számában)

2002. január 16-án 81 éves korában elhunyt Terplán Zénó akadémikus, a gépszerkezettan hazai és nemzetközi elismertséget kivívott vezető szakembere, a tudományág művelője, gépészmérnök nemzedékek egyetemi oktatója, a tudományszervezés és a tudománytörténet kiemelkedő egyénisége.

Hegyeshalmon született 1921. május 25-én vasutas tisztviselői családban. Gimnáziumi tanulmányait Kőszegen (I-II. o.) és Győrött (III.-VIII. o.) végezte, mindkét városban a Bencés Gimnáziumban. 1939-ben letett érettségije után a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gépészmérnöki Osztályán 1943-ban gépészmérnöki oklevelet szerzett.

1950-ben a Budapesti Műszaki Egyetem doktora lett, majd a Tudományos Minősítő Bizottság 1952-ben disszertáció nélkül a műszaki tudomány kandidátusává nyilvánította. 1968-ban disszertáció készítésével és megvédésével a műszaki tudomány doktora fokozatot nyerte el. 1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1995-ben rendes tagjai közé választotta.

Egyetemi pályafutása tanítómestere Pattantyus-Ábrahám Géza professzor mellett a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen a Szállítóberendezések és Hidrogépek Tanszéken kezdődött, 1941-től gyakornokként, majd oklevelének megszerzése után 1943 és 1949 között tanársegédként, adjunktusként. Tanára lett 1947-ben az akkor létesített Állami Műszaki Főiskolának, amelynek keretében több tárgyat előadott 1951-ig. Műegyetemi és műszaki főiskolai munkásságával párhuzamosan ellátta 1944-49 között a Mérnök Továbbképző Intézet titkári (1948-tól főtítkári) teendőit Mihailich Győző professzor, az Intézet igazgatója mellett.

Sorsfordító változást hozott életpályáján az 1949. augusztus 19-én megjelent XXIII. Törvény, amely kimondta, hogy „A felsőfokú műszaki szakképzés fokozása céljából Miskolcon Nehézipari Műszaki Egyetemet kell létesíteni. Az Egyetem Bánya- és Kohómérnöki Karra, valamint Gépészmérnöki Karra tagozódik”. Az Egyetem neve 1990 óta Miskolci Egyetem és jelenleg az alábbiak szerint tagozódik: Anyag és Kohómérnöki Kar, Állam és Jogtudományi Kar, Bölcsészettudományi Kar, Gazdaságtudományi Kar, Gépészmérnöki Kar, Műszaki Földtudományi Kar, Bartók Béla Zeneművészeti Intézet, Egészségtudományi Intézet, Comenius Tanítóképző Főiskola (Sárospatak székhellyel).

Az 1949 augusztusában alapított új miskolci egyetem első évfolyamán ugyanezen év szeptemberében megkezdődött az oktatás. Terplán Zénó a miskolci Gépészmérnöki Kar Gépelemek Tanszéke megszervezésére és vezetésére kapott megbízást intézeti igazgatói beosztásban. Egyetemi tanári kinevezést 1952-ben nyert. A Gépelemek Tanszéke vezetését 39 éven át 1989-ig látta el, és mint egyetemi tanár 1991-ben lett nyugdíjas. 1991-től a tanszék tudományos tanácsadója, majd 1996-tól professzor emeritusza. 1991-99 között a BME Természettudományi és Társadalomtudományi Karának technikatörténeti professzora is volt.

Több mint tízezer volt gépész-, bánya-, és kohómérnök hallgatója őrzi emlékezetében kiválóan felépített előadásait, szabadkézzel, de emellett mérnöki precizitással táblára rajzolt gépszerkezeti ábráit. Miskolcon (részben társszerzőkkel) írott egyetemi jegyzeteinek száma 18. Kézírása mindig példamutatóan rendezett és jól olvasható volt.

A Gépelemek Tanszékén végzett alapítói, szervezői, oktatói, kutató munkája mellett csakhamar az Egyetem egyik vezető, meghatározó személyisége lett. 1949-től 1952-ig az épülő egyetem beruházásokkal foglalkozó gazdasági bizottság vezetője, majd 8 éven át 1952-1980 között rektorhelyettesi teendőket látott el. 1964-től 1968-ig a Gépészmérnöki Kar dékánja volt. 1956-ban az egyetemi munkástanács elnökévé választották.

1974-ben alakult meg a Miskolci Egyetemtörténeti Bizottság, amelynek elnöke lett. Elnöki tisztségét 1992-ig látta el, a Bizottság munkájában azonban ezután is részt vett.

Az egyetem történetének naprakész krónikáját adta közre több írásában: A Nehézipari Műszaki Egyetem húsz esztendeje (1970), A Nehézipari Műszaki Egyetem harmadik évtizede (1981), A Nehézipari Műszaki Egyetem negyedik évtizede 1-2 (1990), A Miskolci Egyetem 1989 és 1994 között (1996), A Miskolci Egyetem 1994-1999 között (1999).

Egyik szervezője és alakítója volt az Egyetem tudományos közéletének. 1957-1988 között a Nehézipari Műszaki Egyetem Közleményeinek szerkesztője. Kezdeményezője és motorja a külföldi egyetemekkel kiépítendő szakmai kapcsolatoknak. 1960-1983 között 8 nemzetközi tudományos ülést szervezett és vezetett le a „Mechanizmusok és hajtóművek” témakörben. 1966-ban kezdeményezte a gépelemek tárgykörökét oktatók - kutatók 2 – 3 évenkénti tapasztalatcsere – összejöveteleit, váltakozva más-más egyetemi vagy főiskolai városban.

Felkarolta az 1954-ben oklevelet szerzett gépészmérnök hallgatók elképzelését egy miskolci egyetemi, humoros, szatirikus évkönyv megjelentetésére, amely szellemes írásokat, verseket, oktatói elszólásokat, karikatúrákat tartalmaz és méltó utóda kívánt lenni a „Mefagyott muzsikusz”, a „Vicinális dugóhúzó” és más korábbi, hasonló célú műveknek. A kiadvány a „Húzótüske” nevet kapta, 1991-ig 14 kötete jelent meg, sajtó alá rendezésük minden esetben Terplán Zénó nevéhez kötődik.

Kezdeti kutató munkáját a Budapesti Műszaki Egyetemen benyújtott „Újfajta vízemelő kos üzemi és szelepkísérletei” című doktori értekezése tükrözi. A Miskolci Gépelemek Tanszéke oktatói feladatai, a kapcsolódó kutatási területek, és nem utolsósorban a tanszék ipari megbízásai azonban témaváltoztatásra ösztönözték. Ennek eredménye volt, a műszaki tudományok doktora fokozatért 1965-ben benyújtott „A fogaskerék-bolygóművek méretezési kérdései” című értekezése. A fogaskerék-bolygóművek kutatásával a Miskolci Egyetem Gépelemek Tanszékén iskolát teremtett. Az iskola kiemelkedő eredményeit akadémiai levelező tagsága székfoglalójában foglalta össze: „Fogaskerekek, hajtóművek, fogaskerék-bolygóművek” címmel 1991-ben. Az elmélet és a gyakorlati alkalmazás szoros kapcsolatát tükröző szakmai-tudományos munkásságának eredményeit leginkább könyvei fémjelzik: Mechanizmusok, Mechanikus tengelykapcsolók(társszerzőkkel),

Különleges tengelykapcsolók (társzerzőkkel), Dimensionierungsfragen der Zahnrad-Planetengetriebe, Fogaskerék-bolygóművek.

Tevékenyen kivette részét az egyetemen kívüli társadalmi és szakmai közéletben. Ez irányú tevékenységéről villantanak fel valamennyit az alábbiak: 1955-től 14 éven át tagja volt Miskolc Város Tanácsának. 1981-1990 között a Gépipari Tudományos Egyesület elnöke, 1983-1989 között a Mérnöki Továbbképző Tanács elnöke, 1986-tól a METESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságának elnöke. Az International Federation for the Theory of Machines and Mechanisms (IFTOMM) munkájában, annak 1961-es megalapítása óta részt vett.

1970-től 1997-ig a Magyar Nemzeti Bizottság elnöke volt. A Magyar Nagylexikon megjelent köteteinek szakszerkesztője, szerzője, lektora, címgyűjtője. Főszerkesztője volt a „Pattantus Gépész- és Villamosmérnökök kézikönyve” harmadik és negyedik kötetének (1961, 1962). Kiemelendő az országos szintű tudományos közéletben végzett tevékenysége. 1952-1987 között az MTA Fogaskerék, 1955-1967 között Gépszerkezettani Szakbizottságának tagja. 1967-től 1970-ig az MTA Kinetikai és Kinematikai Tudományos Bizottságának elnöke. Kezdeményezte 1970-ben az MTA Gépszerkezettani Tudományos Bizottságának létesítését. A Bizottság alapító elnöke lett, amely tisztséget 1995-ig látta el. Mint elnök, arra törekedett, hogy a gépszerkezettan minden jelentős hazai kutatása napirendre kerüljön. 1990-től MTA levelező taggá választása óta a Műszaki Tudományok Osztályának, azon belül a Gépészeti- Kohászati Szakcsoport tagja. Ugyanezen évtől tagja lett az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottságának.

A tudományos minősítés feladatainak ellátásába 1963-ban kapcsolódott be. Ekkortól tagja a TMB Gépészeti- Kohászati Szakbizottságának, amelynek később, 1985-ben elnöke lett. Szakbizottsági elnöki teendőit (a szakbizottság 1995-től az MTA Doktori Tanácsa keretébe tagozódott), annak megszűnéséig, 2000-ig látta el.

Elévülhetetlen érdemeket szerzett – együttműködve Zambó János akadémikussal – az MTA Miskolci Akadémiai Bizottsága (MAB) 1979-ben történt létrehozásában, szervezetének és működési rendjének kialakításában. 1979-ben Zambó János a MAB elnöke, Terplán Zénó tudományos titkára lett.

A MAB működési területe Észak-Magyarország három megyéjére (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád) terjed ki. Alapvető feladata, hogy Észak-Magyarország tudományos közössége számára biztosítsa a tudományos közélet kereteit (konferenciák, szimpóziumok, tudományos ülések, vitaülések, találkozók, tanácskozások rendezése, tudományos klubélet megvalósítása). A MAB feladatait kezdetben 8 szakbizottság keretében látta el, az eltelt időben azonban lényegesen módosult Észak-Magyarország tudományos színe (a Miskolci Egyetem humán karainak megalakulásával, az egri, gyöngyösi, sárospataki főiskolák fejlődésével, az ipari és kulturális háttér megváltozásával az orvosi, levéltári, múzeumi kutatások bővülésével, stb.).

Jelenleg 14 szakbizottság, és ezek keretében 61 munkabizottság működik.

Terplán Zénó 1990-ben a MAB elnöke lett, amely tisztséget a lehetséges két akadémiai ciklusban 1996-ig töltötte be. 1996-ban a MAB Klub elnökségét vállalta el. Ebben a minőségében 1999-ig kötődött a MAB-hoz, de mint akadémikus továbbra is tagja maradt a MAB vezető testületének, és figyelmével, tanácsaival segítette annak munkáját. Szerkesztője volt a MAB Közleményei 1981 óta évenként megjelenő első 17 kötetének.

Érdeklődési köre az utóbbi évtizedekben fokozatosan tágabb szakterülete, a gépészet technikatörténeti kérdései felé irányult. Ezen a téren kifejtett munkásságának részletezése helyett álljon itt néhány szemelvény. Kiskönyvek Pattantyus-Ábrahám Géza, Bánki Donát, Fonó Albert, Pattantyus-Ábrahám Imre, Jendrassik György életéről és munkásságáról. 40 szakmai életrajz az 1998-ban megjelent „Az én gépészeim” című kötetben. 1995-ben tartott rendes tagsági székfoglalója „A gépszerkezettanról” címmel lényegében a téma terminológiai technikatörténeti áttekintését és a gépszerkezettan egyik példamutató egyénisége, Jendrassik György munkásságának ismertetését mutatta be. Tanulmányai jelentek meg a „Műszaki nagyjaink” sorozat 1., 5. és 6. kötetében. Meg kell még említeni két kiadványt, melyek összeállításában aktívan részt vett, és amelyek már tulajdonképpen saját életpályájának történetéhez nyújtanak adalékokat. „Életükben éltem” (1999), és „Ifjan-éretten-öregem” (2001).

Terplán Zénó életútját számtalan elismerés kísérte. Közülük – nem teljességre törekedve – kiemelhetők az alábbiak: GTE-nagydíj (1958), Akadémiai-

díj (1973), „Pro Universitate” Emlékérem, Miskolci Egyetem (1981), a Magyar Mérnök Akadémia tagja (1991), a patinás német mérnök egylet, VDI levelező tagja (1989), tiszteletbeli doktora a Magdeburgi (1981), a Miskolci (1989), és a Leobeni (1991) Egyetemnek, „Pro Comitatu” díj, Borsod-Abaúj- Zemplén Megye (1992), a BME aranyoklevele (1993), Széchenyi-díj (1994), Miskolc Díszpolgára (1995), GTE aranyérem (1995), MAB Emlékérem (1996), a „GTE örökös tiszteletbeli elnöke” cím (1998), a BMGE arany műszaki doktori oklevele (2000). A szakmai közösség a MAB székházban tartott ülések keretében köszöntötte 70., 75. és 80. születésnapja alkalmából.

Terplán Zénó több súlyos műtét és nagy türelemmel viselt betegsége ellenére folyamatosan, haláláig dolgozott és alkotott. Halálával egy rendkívülien sokoldalú, színes és gazdag egyetemi, szakmai és tudományos életpálya szakadt meg. Emlékét írásain kívül tanítványainak, munkatársainak, barátainak, tisztelőinek emlékezete is őrzi.

Kozák Imre

XII.

BÚCSÚ TERPLÁN ZÉNÓ PROFESSZOR ÚRTÓL

Szomorú Halotti Gyülekezet!

Az a dolgok rendje, hogy Isten üzenetének és az ige vigasztalásának tolmácsolása után a tudomány, az oktatás képviselőihez kapcsolódva a Miskolci Akadémiai Bizottság is csatlakozzon ahhoz, amit az ember tartozik elmondani Terplán Zénó professzor koporsójánál.

Sokat kéne és lehetne elmondani. Ha temetési gyülekezetből átalakulhatnánk koporsóban nyugvó szerettünk tiszteletére egybeforrt baráti körre, hosszan tudnánk szóval tartani egymást, de akkor is úgy éreznénk, hogy csupán merítettünk egy gazdag élet tengernyi kincséből. A 8 évtizedes földi pályafutás most befejeződött. Végre pontot tett az Atya, aki a történelemnek és benne a mi életünknek is elrendelő bölcs ura.

Az első feladatomban az, hogy egy gyorsan felduzzadt város lakóinak nevében megköszönjem Terplán Zénó professzorban azt a mestert, aki ennek a sokat szenvedett tájnak fél évszázadon keresztül a tanításban, a képzésben elkötelezett híve lett. A nyugati határszél szülöttét Miskolc egyeteme és a város befogadta. Megtanította a tudást megérteni és a megértettet átadni. Hatására sajátos tájszólás alakult ki környezetében, nyomában egyformán hallunk és értünk. A rangot elért skóla falain belül és kívül a társadalom és a világ minket körülvevő területen egyaránt. Sikert a tudást az emberi szívekhez közel vinnie. Személyiségének nemes egyszerűsége, szellemének nyitottsága, érzésvilágának gazdagsága soha nem volt távol ettől a tájtól és ettől a várostól. A csendes cselekvések embere volt.

A Miskolci Akadémiai Bizottság nevében nehezebb megállni és szólni ezen a szomorú helyen. Nem azért, mert nincs köszönnivalóm. Éppen ellenkezőleg azért mert tettei és érdemei ezen a területen sokrétűek és egybefogásuk nehezebb.

Terplán Zénóra a Miskolci Akadémiai Bizottság életében az erjesztés és serkentés szolgálata hárult. Gondolataival, kezdeményezéseivel, terveivel, kapcsolat építő és fenntartó képességével egyszerre serkentett a többre, az újra, a korszerűbbre, a frissre, és merészre. Ennek a területi bizottságnak a régióban katalizátor szerepe van. Az, hogy ez kialakulhatott azt Terplán Zénónak is köszönhetjük. A rábízott szolgálatot teljesítette. Ő nem kívülállóként, hanem belülről a belső élet alakítójaként szervezte meg a Miskolci Akadémiai Bizottságot, hozta létre a MAB-ot, írta az Akadémiai Bizottság Krónikáit, gondozta a közleményeket. A Miskolci Akadémiai Bizottság alakuló ülését 1979 november 30-án tartotta az újjávarázsolt szép otthonban a tudomány templomában. A Magyar Tudományos Akadémia már korábban 1979 januárjában elnökségi határozattal az országban utolsóként, ötödikként létrehozta a MAB-ot és az akkori elnök Szentágothai János megbízta a bizottság tagjait. Terplán Zénó a Miskolci Akadémiai Bizottság tudományos titkára lett. Ezt a funkciót 1990-ig töltötte be. 1995-ig a regionális bizottság elnökeként, majd a Klub titkáráként dolgozott. Erjesztett és serkentett. Szervezett és felépített. Létrehozta a szakbizottságokat, munkabizottságokat, rendszerré szerkesztette a különböző műhelyek közötti kapcsolattartást és életet lehelt ezekbe a kapcsolatokba. Azt, hogy áll az intézmény, hogy dolgozik, hogy rangja van Terplán Zénónk is köszönhetjük. Alkalmassá tudta tenni ezt az izgalmas történeti tájat arra, hogy az olyan fogékony szellemeket, mint az övé is volt, mozgásban tartsa. A legnehezebb azonban magamként megállnom e mellett a koporsó mellett. Örök törvény, hogy a halottak mindig megnőnek és mellettük az élők megkisebbednek. Halottainktól köztük Terplán Zénótól is, az atyai baráttól, az ihletőtől és ösztönzőtől csak úgy köszönhetek el, mint a tanítványok Mesterüktől ott a hegyen. Némán és csendesen. Alázatosan tudomásul veszem, hogy a baráti kézfogásnak az előrevivő párbeszéd ideje elmúlt. Ha valamit meg nem mondtam Neki ezután már megmondani nem tudom, mert akinek mondanám már hosszú utat tett meg: hazaérkezett.

Köszönöm Uram, hogy adtad Őt hazának, tudománynak, egyetemnek, munkatársaknak és közöttük nekem. Könyörgök adj –nem helyette, hanem helyébe- munkásokat a Te aratásodra, s ajándékozz meg minket Terplán Zénó földi pályafutásának életre és halálra elegendő erőforrásaival a mélységes emberszeretettel és az egykor színről, színre látás reménységével, Ámen.

Újszászy László

XIII.

INFORMÁCIÓK

Az MTA választott tisztségviselői:

Elnök: Vizi E. Szilveszter

Alelnökök: Hámori József
Keviczky László
Marosi Ernő

Főtitkár: Kroó Norbert

Főtitkár h.: Meskó Attila

Elnöki Titkárság: 1051 Budapest Roosevelttér 9.

Tel.: 1/331-9353, 332-7176

Fax: 1/332-8943

Elnöki Titkárság vezetője:

Pannonhalmi Kálmán

Az MTA tudományos osztályai:

I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya

Osztályelnök: Kiefer Ferenc

Tud. titkár: Illés Sándor

Tel.: 1/411-6312

Fax: 1/411-6122

II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya

Osztályelnök: Ormos Mária

Tud. titkár: Farkas László

Tel.: 1/411-6219

Fax: 1/411-6308

III. Matematikai Tudományok Osztálya

Osztályelnök: Győry Kálmán

Tud. titkár: László János

Tel.: 1/411-6386

Fax: 1/411-6128

IV. Agrártudományok Osztálya

Osztályelnök: Horn Péter

Tud. titkár: László János

Tel.: 1/411-6348

Fax: 1/411-6162

V. Orvosi Tudományok Osztálya

Osztályelnök: Telegdy Gyula

Tud. titkár: Tóth Miklós

Tel.: 1/411-6331

Fax: 1/411-6239

VI. Műszaki Tudományok Osztálya

Osztályelnök: Somlyódy László

Tud. titkár: Czeglédi Gyula

Tel.: 1/411-6314

Fax: 1/411-6122

VII. Kémiai Tudományok Osztálya

Osztályelnök: Görög Sándor

Tud. titkár: Zemplénné Papp Éva

Tel.: 1/411-6344

Fax: 1/411-6167

VIII. Biológiai Tudományok Osztálya

Osztályelnök: Damjanovich Sándor

Tud. titkár: Szemes Imre

Tel.: 1/411-6309

Fax: 1/411-6323

IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya

Osztályelnök: Szentes Tamás

Tud. titkár: Kisteleki Károly

Tel.: 1/411-6343

Fax: 1/411-6122

X. Földtudományok Osztálya

Osztályelnök: Pantó György

Tud. titkár: Nagy Béla

Tel./fax: 1/411-6202

XI. Fizikai Tudományok Osztálya

Osztályelnök: Horváth Zalán

Tud. titkár: Neményi Márta

Tel.: 1/411-6313

Fax: 1/411-6122

MTA Területi Bizottságai

Debreceni Területi Bizottság (DAB)

4032 Debrecen, Thomas Mann u. 49.

Tel.: 52/412-177

Fax: 52/410-909

E-mail: dab@dab.hu

Elnök: Székely György, az MTA r. tagja
Alelnökök: Bitskey István, az irodalomtud. doktora
Szabó József, a földrajztud. doktora
Tud. titkár: Borsos János, címzetes egyetemi tanár

Miskolci Területi Bizottság MAB)

3530 Miskolc, Erzsébet tér 3.

Tel.: 46/340-633

Fax: 46/341-921

E-mail: mab@axelero.hu

Elnök: Páczelt István, az MTA r. tagja
Alelnökök: Gyurkó György, az orvostud. kandidátusa
Kozák Imre, az MTA r. tagja
Orbán Sándor, az MTA doktora
Tud. titkár: Újszászy László, dr. habil.

Pécsi Területi Bizottság (PAB)

7624 Pécs, Jurisics M. u. 44.

Tel.: 72/512-620

Fax: 72/314-684

E-mail: titk@pab.mta.hu

Elnök: Méhes Károly, az MTA r. tagja
Alelnökök: Horváth Béla, tanszékvezető főiskolai tanár
Horváth József, az MTA r. tagja
Lenkei Péter, egyetemi tanár
Tud. titkár: Fodor István, az MTA doktora

Szegedi Területi Bizottság (SZAB)

6720 Szeged, Somogyi u. 7

Tel./fax: 62/420-586

E-mail: titkarsag@szab.u-szeged.hu

Elnök: Telegdy Gyula, az MTA r. tagja

Alelnökök: Dékány Imre, az MTA lev. tagja
Ormos Pál, az MTA lev. tagja
Papp Gyula, az MTA r. tagja
Hatvani László, az MTA lev. tagja
Tud. titkár: Kiss Tamás, tszv. egyetemi tanár

Veszprémi Területi Bizottság (VEAB)

8200 Veszprém, Vár u. 37.

Tel.: 88/428-859

Fax: 88/426-100

E-mail: veab@veab.mta.hu

Elnök: Mészáros Ernő, az MTA r. tagja
Alelnökök: Bíró Péter, az MTA lev. tagja
Friedler Ferenc, a kémia tud. doktora
Rechnitzer János, a földrajztud. doktora
Tud. titkár: Vonderviszt Ferenc, biofizikus

NÉVMUTATÓ

- Alexits Gy. 50, 62,
Ambrus G. 48,
Babits M. 60,
Bánki D. 67,
Bányainé Tóth Á. 48,
Básti L. 60,
Battaglioni 56,
Beke M. 60,
Beltrami 56,
Benedek E. 60,
Beney Zs. 43,
Benkő S. 60, 62,
Berényi D. 47,
Bertóti E. 48,
Berzeviczy A. 60,
Besenyei L. 3, 20, 21, 26, 45,
Bessenyei J. 15, 20, 24, 28, 33, 35,
41, 44, 47,
Bihari S. 43,
Bíró P. 76,
Bitskey I. 75,
Bócsa I. 20, 24, 28, 35, 47,
Bod Péter Á. 17,
Bodonyi Cs. 30, 43,
Bolyai D. 59,
Bolyai F. 51, 52, 54, 55, 57, 58, 60,
61,
Bolyai G. 4, 52, 53, 55, 56,
Bolyai J. 4, 6, 25, 30, 50, 52, 53, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 61, 62,
Borsos J. 75,
Bukszár J. 48,
Czabán J. 11, 20, 24, 28, 35, 38, 44,
Czeglédi Gy. 73,
Czibere T. 20, 24, 28, 31, 32, 35, 46,
47,
Czinke F. 43,
Csányi V. 18,
Csapody M. 17,
Császár Á. 60,
Csehné Báder E. 26, 45,
Csemiczky M. 43,
Csutorás Cs. 48,
D. Hilbert 58,
Damjanovich S. 74,
Dániel Gáborné 59,
Dávid L. 50, 58, 59, 62,
Dávid P. 58,
Deák Cs. 48,
Dedák I. 48,
Dékány I. 76,
Demendy Z. 11, 39,
Dobrik I. 30, 42,
Döbröczöni Á. 3,
Dulai S. 49,
Duska J. 9, 21, 37,

Édes I. 12,
 Eötvös J. 56,
 Eötvös L. 58, 60,
 Farkas L. 73,
 Fazekas Cs. 15, 41, 48,
 Fehér A. 21, 24, 25, 27, 29, 47,
 Fehér D. 5,
 Fekete I. 11, 38,
 Feledy Gy. 30, 42,
 Fodor I. 76,
 Fodor L. 48,
 Fonó A. 67,
 Földi P. 43,
 Freund T. 18, 59,
 Friedler F. 76,
 Fűkőh L. 8, 24, 25, 28, 29, 35, 36,
 44,
 Fülöp T. 48,
 Garamszegi I. 8,
 Gáti I. 13,
 Gauss 51, 54, 57,
 Gazda I. 58,
 Gergely P. 39,
 Ginsztler J. 3,
 Görög S. 74,
 Gyóry K. 73,
 Gyukits Gy. 7,
 Gyurkó Gy. 5, 20, 21, 24, 29, 32, 34,
 75,
 H. Poincare 58,
 Hámori J. 22, 72,
 Hargitainé Varga É. 4, 5, 9, 20, 23,
 24, 26, 28, 31, 33, 43,
 Hatvani L. 76,
 Helgertné Szabó I. 48,
 Hell J. 14, 40,
 Hevesi A. 7,
 Hoffmann M. 49,
 Holló S. 12, 39,
 Horn P. 73,
 Horváth B. 76,
 Horváth J. 76,
 Horváth Z. 49, 74,
 Hoüel 56, 57,
 Illés S. 72,
 J. Frischauf. 61,
 Jakab E. 37,
 Jancsó M. 19,
 Jendrassik Gy. 67,
 Janiga G. 26, 45,
 Jobbágy L. 42,
 Juhász J. 4,
 Jung L. 9,
 Kabdebó L. 21, 24, 28, 30, 35, 39,
 43, 44, 47,
 Kalász L. 19,
 Káli S. 19,
 Kálmán Gy. 60,
 Kaptay Gy. 48,
 Károly Gy. 10, 24, 26, 27, 28, 33, 35,
 38, 44, 45,
 Kárteszi F. 60,

Kékesi T. 49,
Keviczky L. 3, 27, 31, 33, 72,
Kiefer F. 72,
Kis M. 48,
Kiss E. 58, 62,
Kiss János I. 13, 21, 24, 28, 35, 40,
44,
Kiss N. 26, 46,
Kiss T. 76,
Kisteleki K. 74,
Kobold T. 19,
Kolumbán J. 4,
Kormos D. 19,
Kovács B. 26, 46,
Kovács F. 21, 24, 28, 31, 32, 35, 47,
Kovács J. 9, 21, 24, 28, 32, 35, 37,
44, 47,
Kovács M. 49,
Kovácsné Ónodi I. 40,
Kozák I. 20,
Kozák I. 3, 4, 5, 6, 9, 20, 21, 23, 24,
25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 42, 45,
75,
Köng Gy. 55,
Körtesi P. 4,
Kroó N. 72,
Kulcsár I. 4, 60,
Kunhalmi G. 10,
Kürschák J. 55,
Ladányi G. 8, 36,
Lakatos I. 16, 20, 27, 28, 33, 35, 41,
44, 47,
László J. 73,
Lator L. 19,
Lendvai L. F. 14, 20, 24, 28, 35, 40,
44,
Lengyel A. 16, 41,
Lenkei P. 76,
Lévay J. 29,
Lukács G. 4, 60,
Magda R. 48,
Magda S. 12, 21, 24, 26, 28, 35,
39, 44,
Magyari E. 26, 46,
Manninger S. 8, 24, 25, 27, 29,
35,
Marosi E. 4, 6, 45, 72,
Maróth M. 17,
Marschall M. 48,
Méhes K. 76,
Mertinger V. 26, 46,
Meskó A. 72,
Mészáros E. 76,
Mihailich Gy. 63,
Miskolczi Bodnár P. 7, 36,
Mózes M. 8, 24, 25, 29, 35,
Müller P. 57,
Naár Z. 48,
Nagy G. 60,
Nagy B. 74,
Nagy G. 61,
Nagy Gy. 13, 21, 26, 40,
Nagy Gy. 46,
Nándori Gy. 10,

Némedi Varga Z. 8, 20, 24, 28, 35,
 36, 44,
 Neményi M. 74,
 Németh L. 4, 60,
 Ny. I. Lobacsevszkij 50,
 Orabán S. 8, 29, 20, 24, 32, 34, 75,
 Orbán R. 52,
 Ormos M. 73,
 Ormos P. 76,
 Páczelt I. 3, 6, 20, 24, 25, 28, 29, 31,
 32, 33, 34, 42, 47, 75,
 Palotás Árpád B. 48,
 Pannonhalmi K. 72,
 Pantó Gy. 74,
 Pápay Á. 12,
 Pápay J. 20, 24, 28, 35,
 Papp Gy. 76,
 Papp Z. 14,
 Patkó Gy. 47,
 Pattantyús-Ábrahám G. 63, 67,
 Pattantyús-Ábrahám I. 67,
 Paulovics A. 48,
 Pávai Vajna K. 52,
 Pelczné Gáll I. 48,
 Persányi M. 17,
 Petneki Á. 30, 43, 47,
 Plesz A. 43,
 Pócs T. 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 35,
 45,
 Prékopa A. 50,
 Prugberger T. 7, 21, 24, 28, 35, 36,
 44,
 Radeleczky S. 48,
 Rados I. 57, 61,
 Raisz Péterné 11, 21, 39,
 Raisz R. 20, 24, 25, 29,
 Rechnitzer J. 76,
 Rényi A. 60,
 Réthy M. 55,
 Rontó M. 11, 21, 22, 24, 28, 32, 35,
 38, 44,
 Róth E. 26, 46,
 S. Selah 59,
 Sályi I. 58,
 Sarlóska E. 58,
 Schmidt F. 56, 57, 61,
 Schwendtner T. 26, 46,
 Sefcsik M. 48,
 Selmeczi Gy. 30, 43,
 Seres J. 43,
 Serfőző S. 43,
 Siménfalvi Z. 49,
 Simon L. 9,
 Somlyódy L. 3, 21, 73,
 Somody I. 59,
 Springer I. 62,
 Staar Gy. 60,
 Stackel P. 60,
 Steiner F. 8,
 Suták J. 57, 61,
 Süttő Sz. 26, 46,
 Szabadfalvi J. 47,
 Szabó B. 48,
 Szabó I. 49,

Szabó J. 75,
Szabó Sz. 8,
Szabó Zsolt G. 49,
Szarka Z. 4,
Szász P. 60,
Szegedi K. 26, 46,
Szeghalmi Árpádné 20, 24,
Székely Gy. 75,
Szemes I. 74,
Szénássy B. 62,
Szentés T. 74,
Szily K. 58, 60,
Szintay I. 47,
Szökefalvy Nagy B. 60,
Szűcs P. 48,
Takács I. 48,
Takács S. 47,
Tamáskovics N. 5, 20, 24, 29, 35,
Taralik K. 26, 46,
Tarján I. 47,
Telegdy Gy. 73, 76,
Terplán Z. 3, 5, 21, 27, 46, 63, 64,
65, 67, 68, 69, 70, 71,
Tóth I. 62,
Tóth K. 42,
Tóth L. 21, 24, 27, 33, 35, 42,
Tóth Lajos A. 10, 38,
Tóth M. 73,
Tóth P. 14,
Tóth S. 43,
Tóth T. 24, 25, 28, 29, 35, 37, 44,
Tötössy B. 55,
Túry F. 47,
Újszászy L. 3, 9, 14, 20, 21, 24, 25,
28, 31, 33, 34, 42, 45, 71, 75,
Varga A. 8, 37,
Várkonyi Z. 60,
Végyvári L. 43,
Vekerdi L. 60,
Velkey L. 47,
Veres L. 5, 42,
Veresné Somosi M. 48,
Vizi E. Sz. 6, 72,
Vonderviszt F. 76,
Vorsatz B. 10,
Weszely T. 60, 62,
Zambó J. 27, 46, 66,
Zemplénné Papp É. 74

TARTALOMJEGYZÉK

I.	Előszó	3
II.	A MAB 2002 évi eseménynaptára	5
III.	A MAB szak- és munkabizottságainak 2002 évi Eseménynaptára	7
IV.	A MAB-Klubtanács adatai	17
V.	A SZIMA Miskolci Területi Csoportjának eseményei 2002-ben	19
VI.	Jegyzőkönyvek a MAB 2002 évi üléseiről	20
VII.	Tisztújítás a MAB-ban	34
VIII.	Magyar Tudomány Napja 2002.	45
IX.	Előadás: Bolyai János (Kozák Imre)	50
X.	Könyvkiállítás Bolyai János születésének 200. évfordulója tiszteletére a Miskolci Akadémiai Bizottság székházában a Miskolci Egyetem Könyvtár és Levéltár anyagából	61
XI.	Megemlékezés: Terplán Zénó (1921-2002) (Kozák Imre)	63
XII.	Búcsú Terplán Zénó professzor úrtól (Újszászy László)	69
XIII.	Információk	72
	Névmutató	77